

Geçiş Dönemi Adaletini Yeniden Düşünerek Yerli Halka Verilen Zararı Telafi Etmek: Yeni Bir Kavramsal Bakış*

Jennifer Balint^y, Julie Evans** ve Nesam McMillan^{yy}

Özet¹

Geçiş dönemi adaleti, kitlelere verilen zararları telafi etmek üzere uluslararası alanda kullanılan hâkim bir çalışma alanı haline geldi. Ancak geçiş dönemi adaleti, bugüne kadar sömürgecilerin geçmişte verdiği zararlardan ve bu zararların hâlâ sürmekte olan etkilerinden hiç söz etmedi. Yapısal zarar ile nasıl yüzleşilip telafi edileceği bu çerçevenin kapsamı dışında kaldı. Bu makalede, Avustralya'daki yerli halklara karşı devam eden tarihî ve yapısal hasarı odak noktası olarak, yerleşimci sömürgecilik kuramının sağladığı içgörü ile birlikte geçiş dönemi adaleti için yeni bir model önermek istiyoruz. Yapısal adaletle sadakatin, yerleşimci sömürgecilik ve diğer bağlamlarda, geçiş dönemi adaletinin yapısal adaletsizliğini tanıyıp telafi edebileceğini iddia ediyoruz. Bu makale, yapısal adalet kavramını, sömürgecilik-sonrası ve yerleşimci sömürgecilik kuramı bağlamında ayrıntılı inceleyerek, geçiş dönemi adaleti için daha sağlıklı bir kuram oluşturmayı amaçlıyor.

Anahtar sözcükler: yerleşimci sömürgecilik, yerleşimci sömürgecilik kuramı, sömürgecilik-sonrası , sömürgecilik-sonrası kuram, yapısal adalet, Avustralya

* İngilizce orijinalından *Hafıza Merkezi* adına çevrilmiştir.

^y Sosyolojik-hukuk Çalışmaları'nda öğretim görevlisi, School of Social and Political Sciences, Melbourne Üniversitesi, Avustralya. Email: jbalint@unimelb.edu.au

** Kriminoloji dalında kıdemli öğretim görevlisi, School of Social and Political Sciences, Melbourne Üniversitesi, Avustralya. Email: j.evans@unimelb.edu.au

^{yy} Küresel Kriminoloji'de öğretim görevlisi, School of Social and Political Sciences, Melbourne Üniversitesi, Avustralya. Email: nesamcm@unimelb.edu.au

¹ Yazarlar çok değerli araştırma asistanlığından ötürü Maria Rae'ya ve bu makalenin zengileşmesine katkı sağlayan, anlayışlı eleştirileri için de *IJTJ* yayın kurulu ile isimleri bilinmeyen eleştirmenlere çok teşekkür eder.

Bu makale, tarihî ve yapısal adaletsizliğin herkesçe kabul göreceği daha kapsamlı yeni biçimlerini araştırma, eğitim ve performans yoluyla desteklemek üzere yerli ve yerli olmayan araştırmacıların, eğitim uzmanlarının, performans sanatçıların, farklı cemaat üyelerinin ve hükümet ve cemaat örgütlerinin ortak olarak hazırladığı projenin bir parçasıdır. (Australian Research Council Linkage Project LP110200054) Bkz. Kanıt projesi tutanakları: <http://minutesofevidence.com>.

Giriş

Yerleşimci sömürgeci devletlerdeki sömürgeci adaletsizlik, genellikle geçiş dönemi adaleti kavramının kapsamı dışında kalmıştır. Daha genel bir eğilimi izleyip, Batı'yı, Batılı-olmayan devletlerdeki çatışma ve suistimallere tepki vermesi gereken, adaletin ve insan haklarının merkezi ve temsilcisi olarak kavramsallaştıran² genel eğilimi yansıtan geçiş dönemi adaleti, yakın zamana kadar, Batılı liberal demokrasilerdeki adaletsizliklere tepki vermesi gereken bir model olarak kullanılmamıştır. Liberal demokratik toplumlar geçiş dönemi adaletinin arzu edilen son noktası olarak konumlanmıştır; geçiş dönemi adaleti de, "liberal demokrasilerin bizzat kendilerinin, "çatışma sonrası"nda uzlaşmaya ve onarıcı adaletle ne kadar ihtiyacı olduğunu ıskalamıştır."³ Tabii ki, yüzyıllar boyunca yerli birey ve topluluklar da, sömürgecilikten doğan adaletsizliğe dikkat çekmiştir.⁴ Onların eylemciliği, her ne kadar uluslararası insan hakları hukukunda, BM Yerli Halkların Hakları Bildirgesi ve BM Yerlilerin Sorunları Daimi Forumu vesilesiyle çığır açan yükümlülükler yol açıyorsa da, mesela, Avustralya, Yeni Zelanda, ABD ve Kanada gibi ülkelerdeki geniş kapsamlı ve kalıcı zararlar, geleneksel olarak, geçiş dönemi adaleti söylem ve pratiğinin odak noktası olmamıştır.⁵ Batılı ülkeler, geçiş dönemi adaleti çerçevesinde kendi sorunlu geçmişleri ile yüzleşmeleri gerekirken, hâlâ Doğu Timor, Ruanda, Libya gibi çatışma sonrası toplumdaki geçiş dönemi adaleti süreçlerini en iyi şekilde destekleyecek aktörler olarak görülmektedir.

Bununla beraber, yakın zamanlarda yerleşimci sömürgeci devletlerde yerli halkların tarihsel deneyimlerini, geçiş dönemi adaleti ile ilişkilendirme yönünde çok daha büyük bir ilgi ortaya çıkmıştır. Bunu, kısmen, hakikat komisyonları, tazminat, özür ve ceza yargılamaları gibi, bu devletlerdeki geçiş dönemi adaleti mekanizmaları olarak anılabilecek siyasal-yasal süreçlerin uygulanmasına dayandırmak mümkün.⁶ Hesap verme durumunda, adli kovuşturma durumunda kabul etme ve uzlaşma gibi amaçlar etrafında toplanan bu girişimler –açıkça değil, ama zımni olarak– geçiş dönemi retoriğine uygun bir şekilde, geçmiş adaletsizliklere yönelerek daha adil bir geleceği sağlamak üzere hükümetler tarafından konumlandırılmıştır. Kanada Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (ki bu ülkede 1996'ya kadar varlığını sürdüren Aborjin halklara özgü bölge okullarına dair soruşturmalar yürütmüştür) ve Avustralyalı Aborjinlerin ve Torres Boğazı Adaları'ndaki çocukların ailelerinden alınmasını araştıran Avustralya Ulusal Tahkikat Komisyonu bu girişimlere örnektir; ayrıca hükümetlerin Kanada ve

² Makau W. Mutua, "Savages, Victims and Saviours: The Metaphor of Human Rights", *Harvard International Law Journal* 42 (2001): 201–245; Anne Orford, *Reading Humanitarian Intervention: Human Rights and the Use of Force in International Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003).

³ Chris Cunneen, "State Crime, the Colonial Question and Indigenous Peoples," *Supranational Criminology: Towards a Criminology of International Crimes* içinde, der. Alette Smeulers ve Roelof Haveman (Antwerp: Intersentia, 2008), 159. Ayrıca bkz. Anne Orford, "Commissioning the Truth," *Columbia Journal of Gender and Law* 15(3) (2006): 851–883.

⁴ Avustralya'nın durumu için bkz. John Maynard, *Fight for Liberty and Freedom: The Origins of Australian Aboriginal Activism*, (Canberra: Aboriginal Studies Press, 2007); Saliha Belmessous, der., *Native Claims: Indigenous Law against Empire, 1500-1920*, (Oxford: Oxford University Press, 2011).

⁵ A. Dirk Moses, "Official Apologies, Reconciliation and Settler Colonialism: Australian Indigenous Alterity and Political Agency," *Citizenship Studies* 15(2) (2011): 145–159.

⁶ Courtney Jung, "Canada and the Legacy of the Indian Residential Schools: Transitional Justice for Indigenous Peoples in a Non-transitional Society," *Identities in Transition: Challenges for Transitional Justice* içinde, der. Paige Arthur (Cambridge: Cambridge University Press, 2011).

Avustralya'daki sömürge tarihine ilişkin bazı politikalar nedeniyle özür dilemesi⁷, Tasmania gibi Avustralya yönetimindeki bazı yerlerde yaşanan belli sömürgeci adaletsizlikler için kurulan tazminat fonları⁸ ve daha kapsamlı olarak, 1991'de kurulan Gözaltında Aborjin Ölümleri Hakkında Kraliyet Komisyonu'nun yaptığı temel tavsiye olan Avustralya Aborjinlerle Yüzleşme Konseyi gibi devletin uzlaşma girişimleri de örnekler arasında sayılabilir.⁹

Bu girişimler, yerleşimci sömürgeciliğin verdiği zararların önemi nedeniyle bu meselelerle meşgul olan kişiler arasında ve akademik çevrelerde giderek artan bir ilgiyle yansımaları bulur.¹⁰ Bu makale ortaya konan bilimsel çalışmalardan yararlanıp geçiş dönemi adaleti ile yerleşimci sömürgeci kuramları birbiriyle ilişkilendirerek nasıl bir içgörü açığa çıkacağını ve özellikle de geçiş dönemi adaletinin, yapısal haksızlıkların üzerine gidilmesi bağlamında nasıl güçlendirileceğini daha kapsamlı bir şekilde değerlendirmeyi amaçlar.

Siyasal-yasal girişimlerin bir programı olarak geçiş dönemi adaletinin, devlet onaylı zararlardan, değişimi başlatırken meşruluğu ve sürekliliği de sağlayacak olan kurumsal reform süreçlerine geçiş sırasında, üzerine inşa edilebilecek güçlü yönleri var. Her ne kadar siyasi değişim anlarında hukuki tedbirlerle geçişi sağlamak geleneksel olarak mümkün olmuşsa da,¹¹ daha kapsamlı bir adalet modeli olarak geçiş dönemi adaletinin hem esnekliği hem de olanakları, yerleşimci sömürgeciliğin yaratmış olduğu ve bugüne kadar adı hasar olarak konmamış tarihsel adaletsizliğe cevap vermek üzere daha etkileyici bir model oluşturur. Biz burada, geçiş dönemi adaletinin sınırlı ve geçici müdahalesi sırasında ele alamadığı, hasarın yapısal tabiatı üzerinde duracağız.

Bu makalede yerleşimci sömürgeci devlet Avustralya'ya odaklanıp, geleneksel geçiş dönemi adaleti yaklaşımlarını tekrar inceleyip geliştirerek, buradaki yerli halkların yaşadığı adaletsizliği, yapısal hasar olarak ele alacağız. Bu yeniden kavramlaştırma, yapısal hasarları anlamak için yeni imkânlar sunar ve sadece Batı'nın çalışmalarına (iyileştirilebilir geçiş dönemi adaleti yaklaşımları da dahil olmak üzere) imtiyaz

⁷ Prime Minister of Canada's Office, "Prime Minister Harper Offers Full Apology on Behalf of Canadians for the Indian Residential Schools System," [Kanada Başbakanlık Makamı, Başbakan Harper, Kanadalılar namına, Kızılderili Bölge Okulları için Kapsamlı Özür Diledi] 11 Haziran 2008, <http://www.pm.gc.ca/eng/-/media.asp?category=2&featureId=6&pageId=46&id=2149> (erş. 24 Şub. 2014); Human Rights and Equal Opportunity Commission, *Bringing Them Home: The "Stolen Children" Report* (1997); Avustralya Hükümeti, "Apology to Australia's Indigenous Peoples," 13 Şub 2008, <http://australia.gov.au/about-australia/our-country/our-people/apology-to-australias-indigenous-peoples> (erişim. 24 Şub. 2014).

⁸ Maria Rae, "Why Tasmania Adopted the International Norm of Reparations in Compensating the Stolen Generations" (Y.lisans tezi, Melbourne Üniversitesi, 2011).

⁹ Indigenous Law Resources, "Royal Commission into Aboriginal Deaths in Custody," <http://www.austlii.edu.au/au/other/IndigLRes/rciadic/> (erş. 24 Şub. 2014).

¹⁰ Jung, yukarda n 6; Michelle Bonner and Matt James, "The Three R's of Seeking Transitional Justice: Reparation, Responsibility and Reframing in Canada and Argentina," *International Indigenous Policy Journal* 2(3) (2011): 1-29; Damien Short, *Reconciliation and Colonial Power: Indigenous Rights in Australia* (Aldershot: Ashgate, 2008); Orford, yukarda n 3; International Center for Transitional Justice, *Truth and Memory: Strengthening Indigenous Rights through Truth Commissions: A Practitioner's Resource* (2012). Ayrıca bkz. Yakın dönemde yapılan sempozyum ve konferanslar: "Strengthening Indigenous Rights through Truth Commissions" (International Center for Transitional Justice, New York, NY, Tem 2011); "Truth Commissions and Indigenous Peoples: Lessons Learned, Future Challenges" (UN Permanent Forum on Indigenous Issues, New York, NY, 15 May. 2011); "Indigenous Rights and Transitional Justice" (Ulusal Avustralya Üniversitesi, Canberra, Australia 2011).

¹¹ Bkz., Ruti G. Teitel, *Transitional Justice* (Oxford: Oxford University Press, 2000).

sağlamayı sürdürmek yerine, yerleşimci sömürgeci devletlerdeki tarihsel haksızlıklara, yerli halkların dünya görüşlerine ve hukuklarına da yer açmak suretiyle tepki verir.¹² Böylelikle geçiş dönemi adaleti çalışmalarını, özündeki bağlamından öteye taşıyarak, “adalet” kavramını (hem dönüştürücü hem de dağıtıcı) revize etmenin yollarını arayan diğer araştırmacıların çalışmalarına katkıda bulunur.¹³

Geçiş dönemi adaletinin kavramsallaştırılmasının sınırlarını ve gücünü, siyasi geçişin ve siyasi değişim için kanunlar çıkmasını mümkün kılan geçiş dönemi adaleti fikrinin ortaya koyduğu geçici bir tepki olarak ele alırız.¹⁴ Bu makale, yapısal adaleti, yerleşimci sömürgeci kuramı bağlamında irdeleyerek, geçiş dönemi adaleti için, çatışma-sonrası ve sömürgecilik-sonrasına ilişkin daha sağlıklı bir kuram geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Makale, geçiş dönemi adaleti sisteminin yapısal adaletsizliklere odaklanma kabiliyetini etkileyen, özellikle de sömürgecilikten kaynaklanan kavramsal kısıtlamaları ele alarak başlar. Daha sonra yerleşimci sömürgeci kuramının, bunların üzerine nasıl gidebileceğini tartışır. Avustralya’daki mevcut durumu ele alarak yapısal adaletsizliğin çetrefilliğini, başlangıcındaki mülksüzleşmenin ve süregelen marjinalleştirilmenin Avustralya devletinin kurulmasına ve sürdürülmesine yardımcı olduğunu, tarihî ve kuramsal çözümleme ile yerli halkların yaşadığı adaletsizliklerin doğasını, kapsam ve amacını açıklamaya çalışır. Sonunda, yeniden düzenlenmiş bir geçiş dönemi adaleti modelinin kavramsal eğrilerini çizerek, adalete, yeni bir kavramsal adalete bağlılığın ne gerektirdiğini ortaya koyar.

Geçiş Dönemi Adaleti ve Yapısal Hasar

Rosemary Nagy’nin “küresel proje”¹⁵ olarak tanımladığı geçiş dönemi adaleti, askerî yönetim ve içsavaş, soykırım ve yaygın zulüm dahil, sistematik insan hakları ihlallerinin olduğu dönemlerde, bunları telafi etmek üzere en sık kullanılan uluslararası çerçevedir. Güney ve Orta Amerika’da askerî rejimlerin çöküşü ve Doğu ve Orta Avrupa’da

¹² Yerleşimci toplumlarda yasal ilişkiler kurmanın önemi için bkz. Christine Black, Shaun McVeigh ve Richard Johnstone, “Of the South,” *Griffith Law Review* 16(2) (2007): 299–309, ve; Nin Tomas, “Maori Concepts and Practices of Rangatiratanga: ‘Sovereignty’?” *Sovereignty: Frontiers of Possibility* içinde, der. Julie Evans, Ann Genovese, Alexander Reilly ve Patrick Wolfe (Honolulu, HI: University of Hawaii Press, 2013); Taiaiake Alfred, *Wasase: Indigenous Pathways of Action and Freedom* (Peterborough: Broadview, 2005).

¹³ Rama Mani, “Dilemmas of Expanding Transitional Justice, or Forging the Nexus between Transitional Justice and Development,” *International Journal of Transitional Justice* 2(3) (2008): 253–265; Lisa J. Laplante, “Transitional Justice and Peace Building: Diagnosing and Addressing the Socioeconomic Roots of Violence through a Human Rights Framework,” *International Journal of Transitional Justice* 2(3) (2008): 331–355; Wendy Lambourne, “Transitional Justice and Peacebuilding after Mass Violence,” *International Journal of Transitional Justice* 3(1) (2009): 28–48; Ismael Muvungi, “Sitting on Powder Kegs: Socioeconomic Rights in Transitional Societies,” *International Journal of Transitional Justice* 3(2) (2009): 163–182; Zinaida Miller, “Effects of Invisibility: In Search of the ‘Economic’ in Transitional Justice,” *International Journal of Transitional Justice* 2(3) (2008): 266–291.

¹⁴ Özellikle bkz., Teitel, 11 numaralı dipnot; Luc Huyse, “Justice after Transition: On the Choices Successor Elites Make in Dealing with the Past,” *Law and Social Inquiry* 20(1) (1995): 51–78; Martha Minow, *Between Vengeance and Forgiveness: Facing History after Genocide and Mass Violence* (Boston, MA: Beacon, 1998); Neil J. Kritz, der., *Transitional Justice: How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes: Country Studies*, 3 vols. (Washington, DC: US Institute of Peace Press, 1995); Priscilla B. Hayner, *Unspeakable Truths: Facing the Challenge of Truth Commissions* (New York: Routledge, 2002).

¹⁵ Rosemary Nagy, “Transitional Justice as Global Project: Critical Reflections,” *Third World Quarterly* 29(2) (2008): 275–289.

komünizmin bitişi karşısındaki yasal ve yarı yargısal tepkilerin yol açtığı siyasi geçiş dönemlerinde hukukun oynadığı rol üzerine araştırma yürüten, 1980'lerin sonlarında ortaya çıkmış farklı bir çalışma alanıdır.¹⁶ Ruti Teitel büyük siyasi dönüşüm dönemlerinde hukukun farklı işlediğini iddia eder: “Normal sosyal işlevi sırasında hukuk düzen ve denge sağlar; ancak toplumsal değişim dönemlerinde, bir yandan düzeni sürdürürken öte yandan değişimi de mümkün kılar”.¹⁷ Hukukun değişim sağlama işlevi, geçiş dönemi adaletine ilişkin çalışmaların temel taşı haline gelmiştir¹⁸ ve şimdilerde, kitlesel hasarın hemen sonrasında hukuk ve adaletin kullanımı meselesine bir yaklaşım olarak yaygın biçimde ele alınmaktadır.

Geçiş dönemi adaleti akademik bir çalışma alanına ve siyasi müdahale yöntemine dönüştükçe önemli ölçüde dikkat çekmeye başlamıştır. Yorumcular, geçiş dönemi adaleti yaklaşımlarını niteleyen çelişkili koşulları gösterip,¹⁹ alanın taleplerini ve kapsamını, medeni ve siyasi haklar için bireysel sorumluluk ve adalet önlemleri olmaktan öteye genişletmeye çalışmıştır. Geçiş dönemi adaletinin, bizim açımızdan özel önem taşıyan yerleşimci sömürgecilerin adaletsizlikleri ile potansiyel ilişkisine odaklanan ünlü bir eleştirmen, alanın, daha derinlerde yatan sosyoekonomik, yapısal nedenlerine ve çatışmanın sonuçlarına odaklanmıştır.²⁰ Geçiş dönemi adaleti çoğunlukla, odaklanılması gereken yapısal adaletsizlikler ve müdahale biçimleri üzerinde derinleşmeksizin, bireysel hukuki modellerle uyum içinde çalışır. Alan, siyasi değişime geçici nitelikte bir tepki olarak, yapısal eşitsizliklerin ve hasarların uzun vadeli etkileri üzerinde, özellikle de otoriter rejimlerden demokrasiye geçiş dönemlerinde görülen geçiş dönemi adaleti dışındaki sistemlerin etkileri üzerinde pek durmamıştır. Geleneksel olarak ceza davalarında kullanılan geçiş dönemi adaleti kuramları hesap verebilirliğin, liberal, bireysel modeline dayanır; insan hakları ihlallerini ve diğer ihlalleri yaratan veya derinden etkileyen –Ratna Kapur’un, “en başta ihlallerin üretimine veya zararın oluşumuna derinlemesine dahil olmuş kurumsal düzenlemeler ve yapılar”²¹ olarak adlandırdığı– yapısal ve toplumsal düzenlemeler üzerinde durmaz. Geçiş dönemi adaleti, (demokratik liberal toplumlarda görülen) adaletsiz toplumsal düzenlemelerden kaynaklanan daha rutin, dolayısıyla “görünmez” zararlar yerine, “istisnai” ihlalleri vurgulamıştır.²² Her ne kadar adaletsizliğin daha geniş kapsamlı sistemik nedenlerini

¹⁶ Alanın ortaya çıkışının ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Paige Arthur, “How ‘Transitions’ Reshaped Human Rights: A Conceptual History of Transitional Justice,” *Human Rights Quarterly* 31(2) (2009): 321–367; Bronwyn Leebaw, “The Irreconcilable Goals of Transitional Justice,” *Human Rights Quarterly* 30(1) (2008): 95–118.

¹⁷ Teitel, 11 numaralı dipnot, s. 6.

¹⁸ Bkz., a.g.e.; Kritiz, 14 numaralı dipnot; Hayner, 14 numaralı dipnot; Huyse, 14 numaralı dipnot; Minow, 14 numaralı dipnot; Naomi Roht-Arriaza ve Javier Mariezcurrena, der., *Transitional Justice in the Twenty-First Century: Beyond Truth versus Justice* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006); Chandra Lekha Sriram, *Confronting Past Human Rights Violations: Justice vs. Peace in Times of Transition* (New York: Frank Cass, 2004); Ramesh Thakur and Peter Maccontent, der., *From Sovereign Impunity to International Accountability: The Search for Justice in a World of States* (Tokyo: UN University Press, 2004); Tricia D. Olsen, Leigh A. Payne and Andrew G. Reiter, *Transitional Justice in Balance: Comparing Processes, Weighing Efficacy* (Washington, DC: US Institute of Peace Press, 2010).

¹⁹ Leebaw, 16 numaralı dipnot.

²⁰ Muvingi, 13 numaralı dipnot; Miller, 13 numaralı dipnot.

²¹ Ratna Kapur, “Normalizing Violence: Transitional Justice and the Gujarat Riots,” *Columbia Journal of Gender and Law* 15(3) (2006): 889. Ayrıca bkz., Nagy, 15 numaralı dipnot; Paige Arthur, “Introduction: Identities in Transition,” *Identities in Transition: Challenges for Transitional Justice in Divided Societies* içinde, der. Paige Arthur (Cambridge: Cambridge University Press, 2011).

²² Orford, 3 numaralı dipnot; Joanna R. Quinn, “Introductory Essay: Canada’s Own Brand of Truth and Reconciliation?” *International Indigenous Policy Journal* 2(3) (2011): 1–3; Kapur, 21 numaralı dipnot; Nagy, 15 numaralı dipnot.

araştıran, mesela, Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu, Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu ve Guatemala Tarihi Aydınlatma gibi geçiş dönemi adaleti modelleri var ise de, bunlar, günümüzün adaletsizlikleriyle yüzleşmek ve bunları etkin bir şekilde telafi etmek yerine, daha çok yapısal temellerini anlama işlevini görmüştür.²³

Her ne kadar yapısal adaletsizlik, başta, belli bir teşebbüs veya (sömürgecilik gibi) deneyimden kaynaklansa da, ihlal anlarını aşarak çok daha sonra da sürer ve hem egemen nüfusun hem de belli grupların hayat tecrübelerini şekillendirmeye ve sınırlamaya devam eder. Lia Kent, BM'nin Doğu Timor'da uyguladığı geçiş dönemi adaleti mekanizmaları çerçevesinde bu durumu incelemiş ve bunların, ülkedeki yapısal şiddetin mirası ile baş etmekte, örneğin yoksulluk, sağlıksızlık, sınırlı eğitim ve geride kalanlar için ekonomik fırsatların yokluğu gibi alanlarda tabiatı gereği ne kadar yetersiz kaldığını göstermiştir.²⁴ Yapısal adaletsizlik, Avustralya'da da, en çok yerli halk ile yerli olmayan halk arasındaki sosyoekonomik uçurumda, özellikle de, yerli erkek, kadın ve gençlerin çok daha sık hapsedilme oranlarında görünür.²⁵ Rama Mani'nin açıkladığı gibi, bu daha kapsamlı toplumsal ve yapısal adaletsizlikler kolayca bireysel sorumluluğa, hesap verebilirliğe indirgenemez, dolayısıyla mevcut geçiş dönemi adaleti yaklaşımları ile üzerlerine gitmek mümkün değildir.²⁶ Hakikat komisyonlarının ekonomik, sosyal ve kültürel haklara daha fazla odaklanarak toplumsal adaleti sağlamaya yönelmesi gerektiğini belirten Lisa Laplante, mevcut durumda ise, bireysel ve medeni haklara vurgu yapıldığını öne sürer.²⁷ Robert Meister da dağıtıcı adaletin önemsizleştirilmesinin, geçiş dönemi adaleti çalışmalarının önerdiği adalet modelinin bir parçası olduğunu düşünür. (Geçmişte yapılan hatalardan sorumlu) bireylerle sınırlı olan ve bundan yararlanacak geniş bir kitleyi (ki bunlar vahşete dahil olmamış ama vahşeti mümkün kılan adaletsiz toplumsal düzenlemelerden yararlanmış ve yararlanmaya devam ediyor) temel alan geçiş dönemi adaleti, toplumsal ve dağıtıcı adalete ilişkin sorunları kapsamı dışında tutma işlevini görür.²⁸

Yapısal sorunların görece olarak marjinalleştirilmesi, geleneksel geçiş dönemi adaleti paradigmasını sınırlayan çeşitli kavramsal kısıtlar ile kısmen açıklanabilir. Paige Arthur, geçiş dönemi adaletini betimleyen bazı varsayımları, bu alanın belli tarihsel koşullarda geliştirilmiş olması ile ilişkilendirir.²⁹ Ampirik olarak, Latin Amerika ve Doğu Avrupa'da demokrasiye geçişin sosyal, siyasi ve tarihsel koşullarından şekillenen ve bunları, mevcut akademik ve pratik yaklaşımlar tarafından kavramsallaştıran geçiş dönemi adaleti, toplumsal ve siyasi reformun belli deneyimlerine ve adaletin ne olduğuna dair belli anlayışlara dayanmaktadır. Bu, mesela, geçiş dönemi adaletinin niye, yeni, meşru liberal demokratik yönetimin temellerini atmak üzere, yasal hesap verebilirlik ve kurumsal reform için tasarlandığını açıklar.³⁰ Aynı zamanda geçiş dönemi adaletinin, demokratik toplumun temeli olarak medeni ve

²³ Jennifer Balint ve Julie Evans, "Transitional Justice and Settler States" (Avustralya ve Yeni Zelanda Eleştirel Kriminoloji Konferansı'nda yapılan sunum, Sidney, Avustralya, 1-2 Temmuz 2010).

²⁴ Lia Kent, *The Dynamics of Transitional Justice: International Models and Local Realities in East Timor* (Londra: Routledge, 2012).

²⁵ Chris Cunneen, *Conflict, Politics and Crime: Aboriginal Communities and the Police* (Sidney: Allen and Unwin, 2001).

²⁶ Mani, 13 numaralı dipnot.

²⁷ Laplante, 13 numaralı dipnot.

²⁸ Robert Meister, *After Evil: A Politics of Human Rights* (New York: Columbia University Press, 2011).

²⁹ Arthur, 16 numaralı dipnot.

³⁰ A.g.e.

siyasi haklardan kapsamlı bir şekilde yararlanmayı garanti etmekle³¹ niye ilgilendiğini ortaya koyar ki, bu da ötekilere kıyasla ekonomi ve sosyal adalet reformlarının pek önemsenmemesini açıklamaktadır.³²

Geçiş dönemi adaletinin, yapısal adaletsizliğe ve yapısal değişimin sonucuna başarılı bir açıklama getirememesi, aynı zamanda belli bir geçici modele dayanmasından kaynaklanır. Geçiş dönemi adaleti belli bir “kopma noktası” fikrine, yani şiddet ve zulümden, yeni bir şafak vaktine geçilen değişim ânına dayanır.³³ Model, siyasi bir değişim ve altüst oluş ânı, yani gözle görünür bir şekilde demokratik rejime geçiş olduğunu varsayar.³⁴ Bu da geçmiş, bugün ve geleceğin, birbirinden bağımsız olduğu ve birbirini izlediği şeklinde belli bir algı oluşmasına yol açar. O halde geçiş dönemi adaleti, zamanın ilerlediği doğrusal algıyı, yani geçmiş ve geleceğin iç içe olduğu ve birbirine işaret ettiği anlayışını değil, birbirinden bağımsız olarak, birbirini izlediği anlayışını benimsemektedir.³⁵ Bu da geçiş dönemi adaletinin kalıcı yapısal düzenlemelerinin, geçmişteki ve bugünkü adaletsizliklere ve geçmişteki eşitsizliklerin bugün ve gelecek kuşaklar üzerindeki etkilerine yeterince duyarlı olup bunları telafi etmesini zorlaştırır.

Dahası daha kapsamlı bir biçimde, sömürge-öncesi toplumlar için son derece dramatik sonuçları olan, modern Avrupa'nın genişlemesi çerçevesinde düşünüldüğünde, geçiş dönemi adaletinin kaygıları oldukça bugüncü kalır. Hakikat komisyonlarının sınırlı yetkileri ve davaların kısa süreleri nedeniyle sömürgeci geçmişin girift etkilerini göz ardı eder. Bunun yerine geçiş dönemi adaleti esas olarak adaletsizliğin günümüzdeki aşamaları ve yakın tarihiyle ilgilenir. Bu doğrultuda, Doğu Timor'daki geçiş dönemi adaleti süreçleri, Endonezyalıların burayı 1975'te işgal ettikten sonra verdiği zararlara odaklanmıştır –yetkileri, Portekiz'in burada sömürgeci olduğu döneme uzanmamaktadır. Halbuki Kent'in gösterdiği gibi, sonraki yapısal adaletsizliği biçimlendiren, tam da bu sömürge döneminde toprağın, halkın elinden alınmış olmasıdır.³⁶ Benzer şekilde Güney Afrika'daki geçiş dönemi adaleti süreci, Ulusal Parti'nin 1948'de iktidara geldikten sonraki dönemine odaklanarak buradaki Hollanda ve İngiliz sömürgeci suiistimalinin girift tarihini incelememiştir, oysa ırk ayrımına dayalı rejimin kökleri bu tarihte yatmaktadır. Öte yandan Ruanda'da, Belçika'nın sömürgeci geçmişi 1994'teki soykırımında dikkate alındıysa da, bu geçmiş, ne ulusal ne de uluslararası bağlamda yasal süreçlere yansımıştır. Güncel adaletsizliklerin küresel ve yerel tarihî nedenlerini göz ardı etmesi, alanın, Avrupa sömürgeciliğinin neden olduğu veya kolaylaştırdığı veya doğrudan verdiği kitlesel hasara kör kalmasına sebep olmuştur. Bu Avrupamerkezcilik, geçiş dönemi adaletinin, “çatışma sonrası” kabul edilen nüfuslarda olduğu gibi, sömürgeci toplumlarda da yerel halkların kitle olarak çektiği ıstırapı kapsamlı olarak ele almasını zorlaştırır.

Geçiş dönemi adaletinin yapısal adaletsizliği ele alması bir başka kavramsal kısıt tarafından daha engellenir: devlete meydana okumak yerine onu güçlendirmeye

³¹ Arthur, 21 numaralı dipnot.

³² Arthur, 16 numaralı dipnot.

³³ Nagy, 15 numaralı dipnot; Miller, 13 numaralı dipnot.

³⁴ Bu alanda, siyasi geçişlerde hukuki süreçlerin rolünü özetleyen esas teorisyen Teitel'dir; 11.

³⁵ Claire Moon, *Narrating Political Reconciliation: South Africa's Truth and Reconciliation Commission* (Lanham: Lexington Books, 2008).

³⁶ Kent, 24 numaralı dipnot.

odaklanması.³⁷ Tarihsel temelleri itibariyle ve güncel hukukun egemenliği reform programlarıyla ilişkilendirilmiş olduğu için, geçiş dönemi adaleti yasallaşmış veya yeniden yasallaştırılmış demokratik ulus-devletin temellerini kurmaya yönelmiştir. Olumlu kavramsallaştırılmalarında, geçiş dönemi adaleti, hem reform edilmiş (yani, otoritesini, adaletsizliği kabul etmek ve önceki devlet pratiklerinden sıyrılmak üzerine kuracak) hükümet altyapısı hem de yeniden yapılandırılan (yani, geçmişten ders alan ve eşitsizliklerin tekrar oluşmasına izin vermemeye kendini adanmış) toplumsal kitle için kullanılır. Oysa olumsuz kavramsallaştırılmalarında, bu şekildeki devlet inşası olayın benimsenmesini ve acı çekenlerin tanıklıklarını daha kapsamlı yönetsel ve toplumsal amaçlar için kullanılması açısından bir fırsat olarak içermektedir.³⁸ Ulusal yönetim biçimini yeniden oluşturmak üzere, geçmişte olanları kabul ederek geleceğe doğru ilerlemek için kurbanlardan, adaletsizliklere tanıklık etmeleri, ama bunları geçmişte bırakmaları istenir; ezcümle, Meister’in belirttiği gibi, kurbanlar, daha temelli onarım haklarından vazgeçmiş olur.³⁹ Böylelikle geçiş dönemi adaleti süreçlerinden, kurbanlar için adalet sağlamak üzere faydalanmak yerine yönetimin ve ulus inşasının şekillenmesi bağlamında faydalanılır.

Mevcut geçiş dönemi adaleti yaklaşımlarının yapısal adaletsizliklere esaslı bir telafi sağlayamaması, geçmiş adaletsizlik mirasına kayıtsız kalmasıyla ve ulus inşasını bir araç olarak zikretmesiyle de bir araya gelince, Avustralya gibi yerleşimci devletlerde deneyimlenen hasarlar da dâhil olmak üzere sömürgecilikten kaynaklanan zararlara odaklanmak hususunda ödün vermesine neden olur. Aşağıdaki bölüm, yerleşimci sömürgeci kuramın teori ve pratiğinin, yapısal adaleti açıklamaya ve geleneksel geçiş dönemi adaleti yaklaşımlarının revize edilip daha sağlam bir geçiş dönemi adaleti modelinin kurulmasına nasıl katkıda bulunacağını anlatmaktadır.

Yapısal Adaletsizliği Fark Etmek: Yerleşimci Sömürgeci Kuramı

Sömürgeci pratiklerinin küresel çaptaki kalıcı etkileri artık hemen herkesçe kabul ediliyor. Sömürgeciliğin, sömürgeci yönetimin sona ermesi ile son bulduğu varsayımını altüst eden sömürgecilik-sonrası kuramcıları, küresel ve ulusal ilişkileri tanımlayan ve grup ve bireylerin yaşam deneyimleri ve umutlarını biçimlendiren sömürgeci bilgi biçimlerinin ve yapısal düzenlemelerin dayanıklılığına dikkat çekmektedirler.⁴⁰ Bugünün, sömürgecilik-sonrası bir dönem olduğu anlayışı geçmiş, bugün ve geleceğin iç içe geçmiş ve devamlılık gösteren doğasının fark edilmesi ile terk edilmiştir.

Yerleşimci sömürgecilik kuramı, sömürgeciliğin hem ayırt edici doğasına ve yerleşimci sömürgeelerde devam etmekte olan etkisine hem de sömürge idarecilerinin resmen geri

³⁷ Geçiş dönemi adaletinin ulus inşası girişimi olarak tanımlanışı için bkz. Christine Bell, “Transitional Justice, Interdisciplinarity and the State of the ‘Field’ or ‘Non-Field’,” *International Journal of Transitional Justice* 3(1) (2009): 5–27; Richard A. Wilson, *The Politics of Truth and Reconciliation in South Africa: Legitimizing the Post-Apartheid State* (New York: Cambridge University Press, 2001).

³⁸ Orford, 3 numaralı dipnot.

³⁹ Meister, 28 numaralı dipnot.

⁴⁰ Bu alandaki geniş literatür için bkz. Edward Said, *Orientalism* (New York: Pantheon Books, 1978); Samir Amin, *Eurocentrism* (New York: Monthly Review Press, 1989); Robert Young, *White Mythologies: Writing History and the West* (New York: Routledge, 1990). Kritik bir özet ve analiz için: Patrick Wolfe, “History and Imperialism: A Century of Theory, from Marx to Postcolonialism,” inceleme yazısı, *American Historical Review* 102(2) (1997): 388–420; Dane Kennedy, “Imperial History and Post-Colonial Theory,” *Journal of Imperial and Commonwealth History* 24(3) (1996): 345–363; Ella Shohat, “Notes on the ‘Postcolonial’,” *Social Text* 31/32 (1992): 103–106.

bile çekilmediğine dikkat çekerek sömürgecilik-sonrası kuramın genellemelerini değiştirmiştir. Sömürgeci devlete asla geçiş olmadığı, yerleşimci devletlerin sömürgeciliğin etkin biçimleriyle hâlâ mevcut olduğu göz önüne alınırsa burada geçmiş ve gelecek arasındaki devamlılık gerçek anlamıyla kullanılmaktadır. Dahası, yerleşimci sömürgecilik kuramı, sömürgecinin asla terk edip gitmediği ve ekonomik çıkarların o topraklar üzerinde sürekli bağımsızlığı korumaya bağlı olduğu yerleşimci toplumlarda, sömürgeci ve sömürgeleştirilen arasındaki benzeri olmayan yapısal ilişkileri tanımlar.⁴¹ Yerli halkların daha başlangıçta mülksüzleştirilirken –ve bununla birlikte sonrasında sömürgeci çıkarlara boyun eğerken– maruz kaldığı şiddet gibi, yerleşimci sömürgecilerin verdiği zararın niteliğine işaret eden bu tür bir analiz, yerleşimcinin egemenliğini kurmaya, yerlilerin taleplerini marjinalize ederek kendi meşruluğunu sürekli olarak güçlendirecek bir siyaset üretmeye yardımcı olur.

Yerleşimci sömürgecilik kuramı bir yandan uzun vadeli yapısal adaletsizliğin önemini ve yapısal reform ihtiyacını açıklarken, araştırmayı geçmiş ile bugün arasında net ayrımlar çizmek açısından zorlaştırır. Daha kapsamlı bir kavramsal düzeyde, yerleşimci sömürge teorisi, tarihsel olarak verilmiş zararların bugünkü yansımalarının farkına varmak ve bunlara tepki vermek için yeni imkânlar yaratarak geçiş dönemi adaletine yöneltilen başlıca eleştirileri ele alır. Dahası, bağlantılı başka kuramsal yaklaşımlarla birlikte, tarihsel-temelli yapısal adaletsizlikleri daha kapsamlı olarak anlamak için daha spesifik yollar sağlayabilir.

İlk olarak, yerleşimci sömürgecilik kuramı egemenliğin işleyişiyle, toplumsal kökenlerini aşma kapasitesi kendi görünür tarafsızlığını destekleyen bir kavram olarak ilgilendirir ki bu tarafsızlık Batılı siyasi ve hukuki teori ve pratiğin başlıca düzenleyici ilkesidir. Sömürgecilik-sonrası kuramcıları ve eleştirel tarihsel-hukuk uzmanlarının içgörüsü, egemenlik söyleminin ortaya çıkışı ile modern Avrupa'nın, Yeni Dünya olarak adlandırılan bölgeye genişleme arayışları arasındaki bağlantıyı tanımlamak suretiyle bir dizi yerleşimci sömürgeci yazını belirlemiştir.⁴² Bu dönem boyunca ilahiyatçılar ve hukukçular, Avrupa'nın, öz-temsili karşısındaki emperyalist istilasının eşsiz bir biçimde evrensel, medeni ve Hıristiyan değerlere sahip olduğu nitelendirmesiyle, şiddet ve ayrımcılığı rasyonalize etmeye çalışmıştır.⁴³

Bu disiplinlerarası çalışma, artık uluslararası hukuk olarak bilinen dalın soyağacını inceleyerek, özellikle de “keşif doktrini”nde açıkça ortaya çıkan, egemenlik düşüncesinin ve pratiğinin özünde olan içsel ayrımcılığı tanımlamıştır. Bu hukuk öğretisi, 16. yüzyıldan başlayarak başkalarının toprakları için Avrupalı rakipler arasında hakemlik etmeye çalışırken sağlamlaştırıldı ve dünyada kimin egemen olma niteliği taşıyabileceğine dair kendi tutarlı anlayışını geliştirmiştir. Hangi Avrupalı sömürgeci, keşfi ilk yaptıysa, egemenliğe o sahip olacaktır, ama hangi yerli halklar sömürgeleştirilirse sömürgeleştirilsin, hiçbir zaman orada oturmaktan fazla bir hakları

⁴¹ Patrick Wolfe, “Nation and Miscegenation: Discursive Continuity in the Post-Mabo Era,” *Social Analysis* 36 (1994): 93–152; Lorenzo Veracini, *Settler Colonialism: A Theoretical Overview* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010).

⁴² Robert A. Williams, *The American Indian in Western Legal Thought: The Discourses of Conquest* (New York: Oxford University Press, 1992); Anthony Anghie, *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).

⁴³ Anthony Pagden, *Lords of All the World: Ideologies of Empire in Spain, Britain and France* (New Haven, CT: Yale University Press, 1995).

olamayacaktır. Avrupalıları, evrensel hak ve değerleri taşıyanlar olarak inşa eden egemenlik söylemi, dayanaklarını bu normlardan sapanlardan sakınacaktı. Yerli halklar yüzyıllar boyunca egemenliğin normatif köleliğine hapsedilmiştir, ki bunun da, farklı dinî ve kültürel pratiklerden, toprağın elverişsiz kullanımına kadar uzanan birkaç diskalifiye edici özelliği vardır.⁴⁴

Egemenlik söyleminin 1492'den başlayarak Avrupa'nın genişlemesine (aynı zamanda yüzyıl kadar sonra, Vestfalya-sonrası, Avrupa'nın içindeki gelişmelere) katkıda bulunduğunu gösteren literatür, egemenliğin şimdiki sözde tarafsızlığının ideolojik (ve tabii ki hukuki) gücünün altını çizer. Bu yaklaşım, egemenliğin kale gibi statüsünü, hem iç yasalarda hem de üyelik için temel kabul edilen uluslararası düzende açıklar. O halde egemenlik söyleminin sömürgeci tarihi, yapısal adaletsizlik mülahazalarının tam kalbine gider; Avrupa'nın genişleme süreci ile yerli halk ve kültürlerin boyunduruk altına alınması, hem ulus-devletlere hem de onların kurduğu uluslararası düzene dayanak olan kavramlarla temellendirir.⁴⁵ O halde, egemenlik söylemini belirleyen menfaatleri saptamak, Batılı dünya görüşü ve Batı hukuku tarafından biçimlendirilen reformların sınırlarının farkına varmanın önemine işaret eder.

İkinci olarak, yerleşimci sömürgeci kuramına tarihsel-hukuki yaklaşımlar, özellikle de yerleşimci sömürgelerde sözde sınır-dönemi denilen süre boyunca görülen, hukukun kurucu şiddetine dikkat çeker. Avustralya örneğinde, yerleşimin genişlemesi, genellikle, yerleşimcilerin sadece Aborjinler üzerinde uygulanacak baskıcı yasalar yapma çağrılarına eşlik etmiştir. Bunlar, ibretlik infazlardan tanıklığın reddine ve aileleri ve toplumları bölen ırkçı hüküm ve kanunlaştırmalara uzanan bir çeşitlilik göstermiştir, kriz sayılan dönemlerde sıkıyönetim hukuku aşırılıklarıyla yasaların bu şekilde askıya alınması, İngilizlerin barışçıl yerleşim söylemi ile çelişmektedir. Yerli halkın direnişine karşı mülksüzleştirmeyi kolaylaştırmak için yerel hukukta istisnai usullere başvurulması da egemenliğin mülki temellerinin atılmasını sağlamıştır: Yerel halkların direnişi, uluslararası hukukun, kimin egemen olup olamayacağı konusundaki söylemlerinin açıklıktan uzak olduğunu göstermiştir.⁴⁶

Ek olarak, yerleşimci sömürgecilik kuramı, yerleşimci sömürgeciliğin belli yapısal özelliklerinin altını çizer. Yukarıda da işaret edildiği üzere, yerleşimci toplumlardaki yerli halkların tarihsel deneyimlerinin biricikliğinin ve dolayısıyla da yerleşimci sömürgeci ulus-devletin ayırt ediciliğinin yakın dönemdeki kuramsallaştırılması, kalıcı adaletsizlikler konusunda kabul görmüş sömürgecilik-sonrası anlayışa meydan okumuştur.⁴⁷ Uluslararası sömürgeleştirme hareketinin içinden doğan ve büyük oranda, diasporadaki entelektüellerin, sömürgecilerin resmen terk etmesinden sonra bile kitlesel adaletsizlikler niye hâlâ devam ediyor sorusuna verdiği yanıtlarla belirlenen sömürgecilik-sonrası yaklaşımlar genellikle resmî bir siyasal-yasal geçiş dönemi olacağını varsayar. Buna karşılık yerleşimci sömürgecilik kuramcıları, yerleşimci toplumlardaki yerli halklar için durumun böyle olmadığını, ulusal bağımsızlık deklarasyonlarının, "anavatan"a karşı yeni palazlanan yerleşimci sömürgecilerin

⁴⁴ Anghie, 42 numaralı dipnot.

⁴⁵ A.g.e.; James Anaya, *Indigenous Peoples in International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2004).

⁴⁶ Julie Evans, "Where Lawlessness Is Law: The Settler-Colonial Frontier as a Legal Space of Violence," *Australian Feminist Law Journal* 30(1) (2009): 3–22.

⁴⁷ Wolfe, 41 numaralı dipnot.

iddialarını yansıttığını ve yerli halkların boyunduruk altında tutulmaya devam ettiğini belirtmektedir.

Sömürgeciliğin bu özel deneyimini kabul etmek, bugünkü sonuçlarına, daha kapsayıcı bir şekilde angaje olmak anlamına gelir. Yerleşimci sömürgeciliğin teori ve pratiğine ilişkin kapsamlı ve etkileyici kuramsallaştırması ile Patrick Wolfe, örneğin, Avustralasya ve Kuzey Amerika kolonilerindeki yerleşimcilerin kalıcı olduğu gerçeğinin önemine işaret eder. Buna karşılık Batı Hint adaları ya da Hindistan'daki köleci veya imtiyazlı oluşumlarda, yerleşimci sömürgecilerin ekonomik menfaati, yerlilerin işgücünü kullanıp kaynaklarını istismar etmekten ziyade sömürgeleştirilenlerin topraklarına kalıcı olarak erişim sağlanmasına dayanmıştır. Yerleşimci egemenlik, temelde, uluslararası hukukta söylemsel olarak meşruiyet kazanan bir iddia olarak, söyleminde yetkilendirilmiş olarak, yerlilerin iddialarının sürekli inkâr edilmesine dayanmıştır; ancak bunun pratikte de yerine getirilmesine gerek duyulması şiddet, salgın hastalıklar, uzaklaştırma ve topraklarına el konulması sonucu yerli halkların sayısının azaldığı sınır dönemi gerçekliğini şekillendiren etken olmuştur.⁴⁸

Wolfe, yerleşimin, “bir olay olmaktan ziyade bir yapı” olduğunu ve yerleşimci hegemonyayı destekleyen kalıcı “kültürel tasfiye mantığı”na yaslanarak aşama aşama, yavaş açığa çıktığını öne sürer.⁴⁹ Bu hiç bitmeyen süreç, işgal ve mülksüzleştirmenin sadece ilk başlarında yaşanmaz, rezervlerin ve misyonların kapatıldığı sonraki aşamalarda da devam eder ve bitmez tükenmez asimile etme çabalarıyla, sonunda, yerli halkları egemen olmadıkları duruma getirene kadar sürer. Sonuç olarak, bir dizi bilim insanının gösterdiği gibi⁵⁰, Avustralya'da *Mabo* Yüksek Mahkemesi'nin kararı (yerli toprak hakkını sınırlı olarak tanıyan)⁵¹ ve ortaya çıkan yerli tapu yasası bir kırılma noktası belirlemektense, yerli egemenliğini inkâr etmeye veya sınırlandırmaya işaret eder; bu sav, iddia sahiplerinin, davalarını mahkemeye taşımak⁵² ve lehlerine karar alınması konusunda yaşadıkları olağanüstü zorluklarda da ortaya çıkar.⁵³ Michael Humphrey'in kelimeleri ile, eğer sömürsüzleştirilmeye, “geçiş dönemi adaleti açısından bakılsa, bu hesap verme zorunluluğunun olmadığı, yani cezasızlığın devam ettiği durumda”,⁵⁴ yerleşimci sömürgeciliğin sürmesi ancak gerektiği gibi tanınmamış, üzerinde durulmamış ya da ele alınmamış süregiden bir adaletsizlik tesis eder.

Dahası yerleşimci sömürgecilik kuramı, yerleşimci uluslardaki ayırt edici *ekonomik*

⁴⁸ A.g.e. Evans, 46 numaralı dipnot.

⁴⁹ Wolfe, 41 numaralı dipnot, s. 96.

⁵⁰ A.g.e. Gerry Simpson, “Mabo, International Law, Terra Nullius and the Stories of Settlement: An Unresolved Jurisprudence,” *Melbourne University Law Review* 19 (1993): 195–210; Stewart Motha, “The Failure of ‘Postcolonial’ Sovereignty in Australia,” *Australian Feminist Law Journal* 22 (2005): 107–126.

⁵¹ *Mabo and Others v. Queensland* (No. 2) (1992) 175 CLR 1.

⁵² Wayne Atkinson, “‘Not One Iota’ of Justice: Reflections on the Yorta Yorta Native Title Claim 1994–2001,” *Indigenous Law Bulletin* 5(6) (2001): 19–23.

⁵³ Ann Curthoys, Ann Genovese and Alex Reilly, *Rights and Redemption: History, Law and Indigenous People* (Sydney: University of New South Wales Press, 2008).

⁵⁴ Michael Humphrey, “Re-Entering History as Suffering Victims: The Reach of Transitional Justice into Past Imperial Violence and Trauma” (Human Rights and Imperialism in Historical Perspective'de sunulan makale, Sidney, Avustralya, 10–11 Ağustos 2012).

zorunlulukların etkisini ifade etmesine⁵⁵ ek olarak, belli söylemsel çerçevelerin bu adaletsizlikleri nasıl haklı çıkardığını ve içkinleştirdiğini ortaya koymak suretiyle yapısal adaletsizliklerin anlaşılması için katkıda bulunur. Bu yazın, yerleşimci devletlerde maddi amaçlar ile ideolojik operasyonlar arasındaki ilişkiyi göstererek, hem yerli hem de yerli-olmayan halklardaki sömürgeciliğin ve yerleşimci sömürgeciliğin tüm etkisini güçlü bir şekilde gösterir. Egemenliği yalnızca Avrupalılara atfeden egemenlik söylemi, yeni doğan yerleşimci sömürgeleri, yeni yerleşimci devletler ilan ederek, zamanla, uluslararası düzen sayesinde ve bu düzenin içinde meşrulaştırmıştır. Bu arada, içerde, bir dizi ırkçı söylem ve pratik, yerli halkların, onlardan alınanlar için telafiyi hak etmediği varsayımlarını desteklemek üzere hâlâ durmaktadır. Bu yollarla yerleşimci sömürgecilik kuramı, sömürgecilik tehlikesinden kaynaklanan ideolojik veya söylemsel zararların yapısal adaletsizliğin kamusal –ve resmi olarak- tanınmasını ve yapısal adaletsizliğin yarattığı sorunlarla uğraşmayı engelleyecek kadar çok arttığı koşulları açıklığa kavuşturur.

Birlikte alındığında yerleşimci sömürgecilik kuramının bu içgörülere, (hem maddi hem de söylemsel olarak biçimlenmiş) yapısal adaletsizliğin doğasını aydınlatır ve yerleşimci sömürge toplumlarında yapısal değişimin altını çizer. Egemenlik gibi, hem küresel hem de ulusal yapılardaki eşitsizliğe ışık tutarak ve yerleşimci sömürgeci uluslardaki kalıcı adaletsiz düzenlemelerin farklı doğasına işaret ederek kuram, yerli halklara yapılan bu tür yapısal adaletsizliklerin, tarihsel ve bugünkü zararların ayrılmaz bir bütünü olduğunu gösterir. Böylelikle, geçmişe herhangi bir cevap verebilmek için yapısal reformun ek değil, merkezi olarak yapılması yolunu açıyor. Kanada’da İlk Uluslar Topluluğu’nun bir lideri, Ovide Mercredi’nin açıkladığı gibi, “Bizim temel sorunumuz, Kanada ile ilişkimizin doğasıdır. Yasalarda ve politikalarda yapısal değişim şarttır.”⁵⁶

Yapısal ve Tarihi Adaletsizlik: Avustralya Yerleşimci Devleti

Eski İngiliz yerleşimci sömürgeleri olarak Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada ve ABD’nin paylaştıkları ortak yerleşim tarihleri, her bir ülkede yerli halkın hayat deneyimlerinin ve isteklerinin şekillenmesine yardımcı olmuştur. Yerli halkın çok çeşitli refah göstergelerinde, daha da çarpıcı olansa ceza yargılama sistemlerindeki temsillerinin çok fazla olması buna dahildir. Şimdi yerleşimci devletlerdeki yapısal ve tarihi adaletsizlikleri daha kapsamlı inceleyebilmek için Avustralya örneğinin ayrıntılarına bakacağız.

Her ne kadar Avustralya kolonileri, başta, İngiliz mahkûmları “depolama yeri” olarak görüldüyse de, geniş toprakların varlığı ve bununla ilişkili ekonomik ilerleme olanakları, bir müddet sonra, özgür yerleşimcileri de buraya çekmiştir. Kırsal hayvancılığın hızlı gelişmesiyle, koloniler zaman içinde, Britanya İmparatorluğu’nun diğer yerlerindeki kalıcı yerleşimcilerin ayırt edici özelliklerini göstermeye başlamıştır: Yerli halkların “üretken olmayan ekilmemiş toprakları” zirai kapitalist ekonomiyi destekleyecek şekilde özel mülkiyete dönüştürülmüştür. Sözde sınır döneminde mülksüzleştirme yaygınlaşıp, kalan yerli halklar da rezervlerde veya kıyıda, köşede

⁵⁵ Konuyla ilgili bir çözümleme için bkz., Daiva Stasiulis and Nira Yuval-Davis, *Unsettling Settler Societies: Articulations of Gender, Race, Ethnicity and Class* (Londra: Sage, 1995); Donald Denoon, *Settler Capitalism: The Dynamics of Dependent Development in the Southern Hemisphere* (Oxford: Clarendon Press, 1993).

⁵⁶ Alıntı: Bonner and James, 10 numaralı dipnot, s.19.

yaşamaya başladıkça, yerleşimciler resmen onların topraklarına konmuştur, böylelikle Britanya, uluslararası hukukta söylemsel olarak sağladığı egemenliği, yerinde de sağlamış olur.⁵⁷

19. yüzyıl boyunca Avustralya sömürgeleri, Eski Dünya'nın kısıtlarına alışmış yerleşimcilere hayal edemeyecekleri olanaklar sağlar. Eşitlik ve bireysel özgürlük fikirleri gelişir. 1901'deki federasyon döneminde, yeni bağımsız Avustralya, liberal demokratik düşünce ve pratiğinin ön saflarında yer almıştır.⁵⁸ Öte yandan Britanya yerleşimcilerinin yerli halklar üzerinde yarattığı etkiler korkunçtur.

Avustralya kolonilerinde yerleşim dalgalar halinde devam etmiştir. Her ne kadar güneydoğuda yerli halkların toprakları ivedilikle Britanya kontrolüne sokulduysa da, sınır koşulları koca kıtanın kuzeyinde, ortasında ve batısında 20. yüzyıla kadar sürer. Önemli yerel farklara rağmen yerleşim ortak bir örüntü izlemiştir, yerli halkların egemenliği dönüşüp el değiştirirken, önce uluslararası hukukta söylemsel inkârla, sonra da yerli halkın gerçekten topraksızlaşmasıyla ve zamanla tamamen marjinal alanlarla rezervlere sıkıştırılmasıyla, mülksüzleştirilmesiyle ve “Aborjin sorunu”nu çözmek üzere asimilasyon siyasetine ve uygulamalarına uymaları için yapılan aşırı baskıyla yerleşimcilerin egemenliği tamamlanır.⁵⁹

Yeni Zelanda, Kanada ve ABD'de yerli halka zorla dayatılan yasal ve idari rejimlerle benzer bir biçimde, Avustralya'daki tüm Aborjinler ve Torres Boğazı Adaları halkı yerleşimcilere egemenlikleri için sağlanan özgürlüklerin aksine, istisnai idari baskılara maruz kalmıştır.⁶⁰ Tekil koloniler bağımsızlıklarını ilan edip zamanla federasyon olarak birleşince, Avustralya yerleşimci hükümetleri, yerli egemenliğini ve yasalarını büyük ölçüde inkârı devam eder.⁶¹ Sömürgeciliğin, medeniyet ve ilerlemeye dayanan, bilindik söyleminin de altı çizilerek uygulanan bir dizi ayrımcı politika ve pratik, Aborjin olarak bilinen halkın sayılarını azaltmayı, çocukları ana-babalarından ayırmak dâhil olmak üzere, hayat deneyimlerini ve hareketlerini sınırlamayı, kültürlerini yok etmeyi amaçlamıştır.⁶²

Şimdilerde Aborjinler devletin istisnai, güçlü ve patriyarkal “müdahaleci” tavrı karşısında hâlâ zayıftır. Mesela 2007'de, federal hükümet Kuzey Toprakları Ulusal Acil Müdahale Planı'nı yasalaştırarak, bu topluluklardaki çocukların, sözüm ona cinsel istismarı ile başa çıkmaya çalışmıştır, bunun için 600 asker mevzilenirilmiş ve 1975

⁵⁷ Deborah Bird Rose, *Hidden Histories: Black Stories from Victoria River Downs, Humbert River and Wave Hill Stations* (Canberra: Aboriginal Studies Press, 1991); Wolfe, 41 numaralı dipnot; Evans, 46 numaralı dipnot.

⁵⁸ Alan Atkinson, *The Europeans in Australia: A History*, vol. 2 (Oxford: Oxford University Press, 1997).

⁵⁹ Wolfe, 41 numaralı dipnot; Veracini, 41 numaralı dipnot.

⁶⁰ Ann Curthoys, der., “Taking Liberty: Settler Self-Government and Indigenous Australia,” *Journal of Colonialism and Colonial History*'nin özel dosyası 13(1) (2012); Julie Evans, Patricia Grimshaw, David Philips ve Shurlee Swain, *Equal Subjects, Unequal Rights: Indigenous Peoples in British Settler Colonies, 1830s–1910* (Manchester: University of Manchester Press, 2003).

⁶¹ Hiç olmazsa 1830'lara kadar İngiliz hukukunun geçerli olmadığı veya olmadığı –zorla empoze edilemediği– dönemde, sınırlı da olsa, yerli kanun ve hukuk tanınıyordu ama sınırdaki topraklar da ele geçirilince yerleşimci egemenliği her şeye baskın çıktı. Bkz., Lisa Ford, *Settler Sovereignty: Jurisdiction and Indigenous Peoples in America and Australia, 1788–1836* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2010); Damen Ward, “A Means and Measure of Civilization: Colonial Authorities and Indigenous Law in Australasia,” *History Compass* 1 (2003): 1–24.

⁶² Wolfe, 41 numaralı dipnot; *Human Rights and Equal Opportunity Commission*, 7 numaralı dipnot.

yılında çıkarılan Irk Ayrımcılığı Yasası askıya alınmıştır.⁶³ Bu arada, eleştirel kriminologların uzun zamandır gözlemediği gibi, sömürgeci geçmiş, hapisteki ve gözaltındaki yerli halk sayısının genel nüfusa oranla çok yüksek olmasında da ortaya çıkar. Bu makalenin yazıldığı sırada, Aborjinler ve Torres Boğazı Adası halkları, Avustralya'daki egemen nüfustan 14 kat daha fazla hapse atılma riski taşımaktadır. Yerli halktan gençlerin gözaltına alınma oranı ise, yerli olmayan benzerlerinden 35 kat daha fazladır. Dikkat çeken bir başka nokta da, Avustralya'da her ne kadar genel olarak hapse atılma oranları belli bir seviyede durmuş olsa da, Aborjinler ve Torres Boğaz Adaları için yakın zamanda yüzde elli artmış durumdadır.⁶⁴ Bu acil müdahale gerektiren sorun, yerli halkların polise olan güvensizliğini yeniden üretmekle kalmaz, aynı zamanda ve daha genel olarak aileleri yerinden oynatarak fakirliği, kültürel kırılmayı ve zararlı ırkçı önyargıları pekiştirir.⁶⁵

Bir yandan, yerleşimci sömürgecilik kuramı, Avustralya'yı, yerleşimci bir yönetim şekli olarak tanımlayan tarihsel, söylemsel ve yapısal özellikleri ortaya koyarken, yerli halkların aktivizmi⁶⁶ –ve durumu dert edinen yerleşimciler– de özellikle sivil ve siyasal haklarla ve çeşitli toprak haklarıyla ilişkili önemli reformları alttan destekler.⁶⁷ Başka yerlerde olduğu gibi Avustralya'da da ilk egemenlik ilanına onay verilmemiş olmasının dallanıp budaklanması, ulusal ve uluslararası arenada ısrarlı eylemciliği ve araştırmaları etkilemeyi sürdürür, hem yerli hem de yerli olmayan halklar, ilerlemek için, Batılı olmayan çerçeveleri ve ontolojiyi göz önünde tutarak daha adil yollar arar.⁶⁸

Bunlara rağmen, resmî düzeyde, yerleşimci devletler, BM Yerli Halkların Hakları Bildirgesi'ne karşı yönelttikleri uzayan itirazlardan ve statükoyu korumaya meraklı güçlü paydaşların karşı çıkmalarından anlaşılacağı gibi, bu reform çabalarını kucaklamakta epey tereddüt eder.⁶⁹ Batılı çerçevelerin mutabakatlarına bakılırsa, yerleşimci politikalar, egemenliğin kavramsallaştırılma ve uygulanış yöntemlerinin, ayrıca adilane bir şekilde nasıl bir arada yaşanacağına dair kolektif düşünceleri canlandırabileceği fikrine pek açık sayılmaz. Bu arada, yerli halklara avantaj tanıyan hiçbir anlaşmanın yapılmadığı⁷⁰ Avustralya örneğinde, kamuya açık yürütülen geçmişe

⁶³ Jon Altman ve Melinda Hinkson, *Coercive Reconciliation: Stabilise, Normalise, Exit Aboriginal Australia* (Melbourne: Arena Publications, 2007); Nicole Watson, "The Northern Territory Emergency Response – Has It Really Improved the Lives of Aboriginal Women and Children?" *Australian Feminist Law Journal* 35 (2011): 147–163.

⁶⁴ Avustralya İnsan Hakları Komisyonu, *Value of a Justice Reinvestment Approach: AHRC Submission to the Legal and Constitutional Affairs Committee* (2013).

⁶⁵ Cunneen, 25 numaralı dipnot; Harry Blagg, *Crime, Aboriginality and the Decolonisation of Justice* (Sydney: Hawkins Press, 2008).

⁶⁶ Bkz. Maynard, 4 numaralı dipnot; Bain Attwood, *Rights for Aborigines* (Sydney: Allen and Unwin, 2003); Belmessous, 4 numaralı dipnot.

⁶⁷ Larissa Behrendt, Chris Cunneen ve Terri Libesman, *Indigenous Legal Relations in Australia* (Melbourne: Oxford University Press, 2009).

⁶⁸ Black, McVeigh ve Johnstone, 12 numaralı dipnot.

⁶⁹ 20 yıl süren müzakerelerden sonra BM Genel Kurulu bildirgeyi 2007 Eylül ayında kabul etti. Sadece 4 olumsuz oy çıktı: Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve ABD. Avustralya bildiriye daha sonra 2009 Nisan ayında kabul etti, Yeni Zelanda 2010 Nisan ayında, Kanada Kasım 2010'da, ABD de Aralık 2010'da kabul etti.

⁷⁰ Burada boş, *terra nullius* [kimseye ait olmayan topraklar] doktrini geçerli oldu. Bkz., Behrendt, Cunneen ve Libesman, 67 numaralı dipnot; Henry Reynolds, *The Other Side of the Frontier: Aboriginal Resistance to the European Invasion of Australia* (Melbourne: Penguin, 1982). Ayrıca bkz., Quinn, 22 numaralı dipnot.

dair tartışmaların, birleştirici ve yararlı değil, zedeleyici ve bölücü olduğu kanısı yaratılmaktadır.⁷¹

Bu bağlamda, anaakım bir akademik eleştiri, özür dilemek ve dava açmak gibi halihazırdaki yerli adaletsizliğe verilen resmî tepkilerin, yerleşimci devletlerde egemenlik ve meşruiyete meydan okumak yerine onları güçlendirdiği düşüncesindedir⁷²; çünkü bu, onları, hangi yerli taleplerinin haksız olduğu ve tanınmayacağı konusunda karar mercii konumuna koyar⁷³ ve talepleri, sömürge yasal sistemi çerçevesi ile sınırlayıp yorumlayarak tepki verir. Örneğin, Avustralya'daki Yerli Tapu Mahkemesi süreci, sınırlı işleyişi ve müracaatçıların toprak ile devamlı ilişkide olduğunu kanıtlama zorunluluğu nedeniyle çok eleştirilmiştir, çünkü mülksüzleştirme tarihi nedeniyle birçok davada bu imkânsızdır.⁷⁴ Bu arada sömürgeci hasarlardan bizzat hükümetin (mesela yasal yaptırımlar nedeniyle) sorumlu olduğunu ortaya koyma çabaları bunların devlet tarafından başlatıldığı veya desteklendiğini kabul etmek yerine aktif olarak inkâr edilmiştir.⁷⁵

Genel olarak şu söylenebilir: Avustralya'daki reform biçimi, girift yapısal adaletsizliklere cevap verecek şekilde sistemli ve kapsayıcı olmaktan kaçınarak, *ad hoc* ve kısmi olmaya meyletmekteydi. Reform çabaları adalete odaklı olmaktan ziyade refaha odaklı olmakla ve devlet ile yerli halklar arasındaki bağımsız ilişkileri yeniden şekillendirmekten kaçınmakla tanımlanabilir.⁷⁶ Bu bağlamdaki belli başlı girişimler, mesela Aborjinlerin ve Torres Boğazı Adası Halkının Çocuklarının Ailelerden Alınması Araştırması (1997) ve hükümetin özür dilemesi (2008), sadece belli insan hakları ihlallerine yöneliktir. Örneğin, sömürgeciliğin kendisi için özür dilenmemiştir, ne yerleşimci sömürgeci yönetiminin tarihî ve bugünkü etkileri üzerinde ne de baskı ve

⁷¹ Tony Birch, “‘The Invisible Fire’: Indigenous Sovereignty, History and Responsibility,” *Sovereign Subjects: Indigenous Sovereignty Matters* içinde, der. Aileen Morton-Robinson (Sidney: Allen ve Unwin, 2007); Stuart Macintyre ve Anna Clark, *The History Wars* (Melbourne: Melbourne University Press, 2004).

⁷² Jung, 6 numaralı dipnot.

⁷³ Bu eleştirilerin bir açıklaması için bkz. Moses, 5 numaralı dipnot.

⁷⁴ Damien Short, “The Social Construction of Indigenous ‘Native Title’ Land Rights in Australia,” *Current Sociology* 55(6) (2007): 857–876; Nicole Watson, “What Do We Want? Not Native Title, That’s for Bloody Sure,” *The Aboriginal Tent Embassy: Sovereignty, Black Power, Land Rights and the State* içinde, der. Gary Foley, Andrew Schaap ve Edwina Howell (Melbourne: Routledge, 2014).

⁷⁵ Jennifer Balint, “Stating Genocide in Law: The Aboriginal Embassy and the ACT Supreme Court,” *The Aboriginal Tent Embassy: Sovereignty, Black Power, Land Rights and the State* içinde, der. Gary Foley, Andrew Schaap ve Edwina Howell (Melbourne: Routledge, 2014); Bonner ve James, 10 numaralı dipnot.

⁷⁶ Bunlar iki önemli soruşturmayı içeriyor: (1991’deki Gözaltında Yerli Ölümleri Kraliyet Komisyonu –RCIADIC– ve 1997’deki Aborjinlerin ve Torres Boğaz Adalarında Yaşayanların Çocuklarının Ailelerinden Alınması Üzerine Ulusal Soruşturma; *Mabo ve diğerlerine karşı Queensland* (no.2) davasında Yüksek Mahkeme’nin *terra nullius* kavramını çöpe atması (1992) ve sonraki, 1993 Yerli Tapu Yasası ile çok sınırlı olarak yerli tapuların kabul edilmesi ile 1998’de buna yapılan ek; artık feshedilmiş Yerli Uzlaşma Ulusal Konseyi, ki bununun 1991’den başlayarak 10 yıl süre ile yürürlükte kalması kabul edilmişti, ancak şimdi Avustralya Uzlaşması olarak asgari bir şekilde sürüyor; ve 2008’deki “Bütün Aborjinler ve Çalınmış Kuşaklar” için resmî özür (bkz. Rudd. 7 numaralı dipnot). Adalet konularında devlet kaynaklı reformlar RCIADIC’yi izledi ama önerilerin uygulamaya konması hükümetlerin yetki alanına göre farklılaşıyordu.

yerli toplulukların sömürgecilikten bu yana istismar edilmesi üzerinde durulmuştur.⁷⁷ Geçmişe ilişkin bu sınırlı yaklaşımlar, diğer sömürgeci hasarları, bunları telafi etme biçimlerini, bu hasarların devam eden ve yapısal karakterini kararttığı için epey sorunludur. Hükümetin özür dilemesi ile ilgili olarak Alexander Reilly'nin gözlemlediği gibi, geçmişe ilişkin politikalar hakkında pişmanlık duymak bir şey, ama, “gelecekte benzer yasaların olmayacağını garanti etmek bambaşka bir şey”dir.⁷⁸

Yapısal Adalet olarak Geçiş Dönemi Adaleti

Yerleşimci sömürgeci adaletsizliğe bir geçiş dönemi adaleti çerçevesinden bakmak üretken olanaklar yaratabilir. Örneğin, geçiş dönemi adaleti alanının gerçek bir konusu olarak değerlendirildiğinde, yerleşimci sömürgeci hasarlar daha da kabul edilir hale gelebilir. Aynı şekilde ve daha yakın zamanda üniversitelerin ve kamunun ilgisini çeken kitlesel zararlar (aynı olmasa da), yerleşimci sömürgeci devletlerde yaşayan yerli olmayan vatandaşların resmî egemen söylemden dolayı başka türlü fark edemeyecekleri kendi uluslarındaki adaletsizlikleri anlamaya yarayabilir. Bu adaletsizlikleri geçiş dönemi adaleti çerçevesinde adlandırarak yoksulluk yardımı olarak görmektense, aynı zamanda bir adalet meselesi haline gelir.

Geçiş dönemi adaleti, siyasi ve sosyal değişimi mümkün kılacak bir adalet süreci programı öneriyor. Geçiş dönemi adaleti yaklaşımları, hasara, hukuk-temelli bir tepki olarak, siyasi değişimde kanunun rolüne öncelik tanır, aynı zamanda Teitel'in aydınlattığı gibi, yasanın hem duyarlı hem de ilerici olma yeteneğini gösterir, Adam Czarnota'nın sözcükleri ile “aynı zamanda hem radikal değişime olan ihtiyaca hem de gerekli temel devamlılığa” işaret eder.⁷⁹ Hem hasarlara cevap verebilmesi hem de kurumsal, toplumsal değişimi sağlayabilmesi, uzun vadeli yapısal adaletsizlikte, yasanın gücü olarak görülebilir.

Geçiş dönemi adaleti, aynı zamanda, yerleşimci sömürgeci hasarlara daha kapsamlı bir tepki verebilmeyi sağlar. Geçiciliği (bir geçiş dönemi adaleti) bakımından tanımlanan bir adalet biçimi olmasının yanında, bir *adalet modeli*'dir. Yaygın ve devlet onaylı zararın önemini ve nasıl işlediğini anlayıp telafi etmek üzere davalar, hakikat komisyonları, özür ve tazminat yolları ile siyasal ve toplumsal amaçlar için yapılacak (hesap verebilirlikten uzlaşma ve yeniden yapılanmaya kadar) siyasal-yasal girişimlerle ilgilenir. İşte BM bu bağlamda geçiş dönemi adaletinin çoğulcu doğasını vurgulamıştır. Genel sekreterin, geçiş dönemi adaleti üzerine son derece önemli raporu şunu açıkça ortaya koymuştur: “Geçiş adaletine ihtiyaç olan yerlerde, stratejiler bütüncül olmalı, bireysel kovuşturmalar, tazminat, hakikat arayışı, kurumsal reform, kimlik

⁷⁷ Jung, 6 numaralı dipnot; Tony Barta, “Sorry, and Not Sorry, in Australia: How the Apology to the Stolen Generations Buried a History of Genocide,” *Journal of Genocide Research* 10(2) (2008): 201–214; Julie Evans, Ann Genovese, Alexander Reilly ve Patrick Wolfe, *Sovereignty: Frontiers of Possibility* (Honolulu, HI: University of Hawaii Press, 2013); Chris Cunneen, “Indigeneity, Sovereignty, and the Law: Challenging the Process of Criminalization,” *South Atlantic Quarterly* 110(2) (2011): 309–327. Her ne kadar Başbakan Paul Keating'in Redfern Park konuşması bir istisna ise de: Honourable Paul Keating, “Redfern Speech: Year of the World's Indigenous People – 10 Aralık 1992,” <http://www.keating.org.au/shop/item/redfern-speech-year-for-the-worlds-indi-genous-people—10-december-1992> (erş. 24 Şub. 2014).

⁷⁸ Alexander Reilly, “Sovereign Apologies,” içinde Evans vd., 77 numaralı dipnot, s.214.

⁷⁹ Adam Czarnota, “Law as Mnemosyne and as Lethe: Quasi-Judicial Institutions and Collective Memories,” in *Lethe's Law: Justice, Law and Ethics in Reconciliation* içinde, der. Emiliios Christodoulidis ve Scott Veitch (Oxford: Hart, 2001), 127

sorgulamaları ve işten çıkarmaların tümünü, veya bunlardan birkaçının birleşimini içeren bir dikkatle yapılmalıdır.”⁸⁰ Bu tür girişimler, pratikte her zaman bu kadar kapsayıcı olmasa da, geçiş dönemi adaleti, yerli adaletsizliğe karşı araçlar önererek buna ilişkin tepkileri daha geniş bir “adalet gündemi” içine koyabilir ve altında yatan adaletsiz ilişkileri, hem yerli hem de yerli-olmayan topluluklarda, daha kolektif ve bütünsel olarak geçmişi ve geçmişin süregelen etkilerini değerlendirebilir.

Yerleşimci sömürgeci adaletsizliği kavramsallaştırmak ve yanıt vermek için çok yönlü bir çerçevenin kullanımı, bugüne kadarki çok politize olmuş ve genellikle *ad hoc*, tekil, tepeden inme hükümet tepkilerine karşı işlevsel bir karşı koyuştur.⁸¹ Kanada’daki bölge okulları davacılarının deneyimlerine sınırlı bir şekilde de olsa odaklanmak, hükümet tarafından, dikkati, yerli Kanadalıların grup temelli sosyoekonomik taleplerinden başka bir meseleye çekmek için kullanıldı.⁸² Avustralya’da hükümetin uzlaşma girişimleri, özellikle de devam eden sömürgecilik çerçevesinden bakıldığında, adalet olmadan bir uzlaşma örneği olarak anlaşılabilir.⁸³ Başka bağlamlarda, geçmişteki adaletsizliğin sembolik kabulü, özür gibi, hakikat komisyonları, sorgu komisyonları gibi, genellikle geçmişi telafi etmek için tazminat ile birlikte kullanılmamış, tazminatın yerine geçmiştir.

Buna rağmen ve özellikle de yerlilere yapılan adaletsizliği telafi etmek bağlamında, egemen geçiş dönemi adaleti yaklaşımlarını düzeltmek için yerleşimci sömürgeci kuramlarına gereksinim vardır. Bu tür kuramlar, geçmiş ile bugün arasındaki ayrımları yerinden oynatarak, mevcut geçiş dönemi adaletinin, geçmiş hasarları tanımayı ve telafi etmeyi engelleyen yapay zaman çerçevesine dikkat çeker. Tarihin önemini ve kalıcı sonuçlarının altını çizerek bu kuramlar, mevcut geçiş dönemi adaletinin hem geçmişe, sebeplere ve tarihe bakmamasının ilacı olur hem de daha kapsamlı yapısal çözümlere yönelir. Yerleşimci sömürgecilik kuramı, aynı zamanda, geçiş dönemi adaletinin devlet-kurma girişimi olarak anlaşılması ve harekete geçmesini sorgulayan kavramsal araç-gereçleri de temin eder. Eğer geçiş dönemi adaleti yerleşimci toplumlara da uzanacaksa bu sorgulama özellikle önemlidir. Courtney Jung’un aydınlattığı gibi, eğer geçiş dönemi adaleti, sadece yerleşimci devletin egemenliğini güçlendirmeye hizmet ediyor ise, kör/kaba bir alet olmaktan öteye gitmez⁸⁴. Yerleşimci sömürgeci kuramları ve deneyimleri, hem pratikte hem de ideolojik açıdan yapısal hasarların doğasını açıklamaya yardımcı olur.

Yapısal adaletsizlik üzerine yakın zaman önce yürütülen akademik çalışmalar, kitlesel hasarı açıklamak için, baskın bir biçimde devlet-kaynaklı ve bireysel suçluluğa dayanan yaklaşımlardan ziyade, daha kapsamlı yaklaşımlara ihtiyaç olduğunu gösterir. Iris Marion Young’ın yapısal adaletsizlik üzerine erken kuramsal çabalarını geliştiren siyasi

⁸⁰ “Report of the Secretary-General on the Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies,” [Genel Sekreterin Çatışma ve Çatışma sonrası Toplumlarda Hukukun Üstünlüğü ve Geçiş Dönemi Adaleti Raporu] UN Doc. S/2004/616 (2004), 9

⁸¹ Jung, 6 numaralı dipnot.

⁸² Matt James, “A Carnival of Truth? Knowledge, Ignorance and the Canadian Truth and Reconciliation Commission,” *International Journal of Transitional Justice* 6(2) (2012): 182–204. Ayrıca bkz. Jung, 6 numaralı dipnot; Nagy, 15 numaralı dipnot.

⁸³ Short, 10 numaralı dipnot; Damien Short, “When Sorry Isn’t Good Enough: Official Remembrance and Reconciliation in Australia,” *Memory Studies* 5(3) (2012): 293–304; Reilly, 59 numaralı dipnot; Anne Orford, “Ritual, Mediation and the International Laws of the South,” *Griffith Law Review* 16(2) (2007): 353–374.

⁸⁴ Jung, 6 numaralı dipnot.

filozof Catherine Lu'nun, yapısal adaletsizlik üzerine kuramsal çalışması, bizim sömürgecilikten kaynaklanan uzun vadeli tarihsel adaletsizliği anlatma gayretimize denk düşmektedir.⁸⁵ Lu, sömürgecilik gibi adaletsizliklerin, yerel ve küresel ağlar aracılığıyla kolaylaşıp meşrulaştığına, telafi edilmesinin de dar değil, kapsamlı çözümlene çerçeveleri gerektirdiğine dikkat çeker.⁸⁶ Adaletsizlik, hem eşitsiz yapıların hem de bireysel eylemin sonucu olarak görülür. Buna göre bir yapısal adalet modeli, bireysel ve devlet-odaklı telafilerden daha kapsamlı ve derinlere inen, geçmiş zararların yapısal kalıntılarını değerlendirmeye ve bunları dönüştürecek yerli içtihat gibi, toplumsal, politik, hukuki, ekonomik düzenlemelere açık olmaya yönelir. Yapısal adalet baştaki hasarların hem nedenlerine, hem de mirasına dikkat çeker.

Dolayısıyla bu tartışmadan, bir program olarak yasal süreçlerin, siyasi ve toplumsal değişimi mümkün kılan güçlendirilmiş yapısından destek alırken, zenginleştirilmiş bir geçiş dönemi adaleti modeli ile birlikte yapısal ve tarihî hasara odaklanma önerisi ortaya çıkar. Bu model yapısal adaletin ön plana çıkarılmasıyla, devleti ve devletin temellerini basitçe onaylamak yerine sorgulanır hale getirir ve geçmişteki hasar ile bugünkü hasar arasındaki devamlılığı kabul eder. Yapısal adaletsizliğin girift doğasına, siyasi, sosyoekonomik, hukuki ve ideolojik olarak içine işlediği pratik toplumsal düzenlemelere, kurumlara ve egemen kamusal söylemlere dikkat eder.

Geçiş dönemi adaletinin kapsamını genişletmek için yapılan bu çağrı, alandaki bazı yaklaşımlar ile, diğerlerinden daha fazla uyum halindedir. Bazılarına göre, geçiş dönemi adaletini, siyasi geçiş ânındaki bağlamdan öteye taşıyıp daha fazla medeni ve siyasi ihlali açıklamak için kullanmak, onun ayırt edici özelliğinden taviz vermektir. Oysa burada amaç, geçiş dönemi adaletini, genel olarak, yeniden sosyoekonomik bölüşüm sağlamak üzere eşitlikçi bir yönetim kurmak için kullanmak değildir. Bilakis, modelimiz alanın –kitlesel zararı bir adalet sorunu olarak kabul etme ve ortak bir gelecek kurmak için bunu telafi etme- gibi temel kaygılarına dayanmanın yollarını arar. Bu şekilde, refaha dayanan bir modelden ziyade toplumsal ve bireysel hasarın belirgin boyutlarına ve adaletsizliğin yaşandığı belli dönemlere kör kalmamak için geçmişle ve onun mirasıyla başa çıkmaya çalışan adalet temelli bir model inşa etme yollarını arar.

Yerleşimci sömürge bağlamındaki geçiş dönemi adaleti üzerine yapılan mevcut akademik çalışmalarda, geçiş dönemi adaleti yaklaşımları ile yerleşimci sömürgeci gerçeklikleri arasında kopukluklar olabileceği doğrultusunda bazı tereddütler dile getirilmemiştir. Bunlardan biri, bu bağlamları tanımlayacak belirgin bir geçiş olmamasıdır. Örneğin, Nagy, “her ne kadar sistemsel insan hakları ihlallerini kabul edip bunlara yönelmek önemli ise de, liberal demokrasilerde uzun zaman inkâr edilmiş bir adalete, ‘geçiş’ etiketini yapıştırmak epey uygunsuz oluyor,”⁸⁷ der.

Oysa belki de “geçiş”i farklı şekilde düşünmemiz gerek – geçiş dönemi adaleti paradigmasında başlangıçta anlaşıldığı gibi sadece demokratik bir rejime geçiş olarak değil, aynı zamanda, adaletsiz ilişkilerden adaletli ilişkilere geçiş ve yerleşimci

⁸⁵ Iris Marion Young, “Responsibility and Global Justice: A Social Connection Model,” *Social Philosophy and Policy* 23(1) (2006): 102–130; Iris Marion Young ve Martha Nussbaum, *Responsibility for Justice* (Oxford: Oxford University Press, 2011).

⁸⁶ Catherine Lu, “Colonialism as Structural Injustice: Historical Responsibility and Contemporary Redress,” *Journal of Political Philosophy* 19(3) (2011): 261–281.

⁸⁷ Nagy, yukarıda 15 numaralı dipnot, s. 281. Ayrıca bkz., Jung, 6 numaralı dipnot; Arthur, 16 numaralı dipnot. Jung, 6 numaralı dipnot.

sömürgelerin altında yatan sosyal, politik, ekonomik ve hukuki çerçevelerin dönüştürülmesi olarak da düşünmek lazım. Bugüne kadar süregelen esas adaletsizlik, yerleşimci sömürgeciliğin yapısal adaletsizliği ve genellikle de sömürgeciliktir. Bu da, yerlilerin egemenliğini inkâr ederek ve yönetimde yerli halkları hukukun üstünlüğünün dışında tutarak hâlâ devam ediyor.

Yapısal adalet kavramı ile zenginleşmiş bir geçiş dönemi adaleti modeli, aynı zamanda adalet, adaletsizlik ve geçiş arasındaki ilişkileri yeniden düşünmeyi ve toplum olarak adil sonuçlar peşinden gitmenin ne anlama geldiğini tekrar gözden geçirmeyi mümkün kılan kuramsal kaynaklar sağlayabilir. Hatta adalet ölçülerinin, doğrudan, geçiş tepki vermek yerine, kendi başlarına bir geçiş sürecini *kolaylaştırabileceğini* göz önünde tutar. Jung, geçiş dönemi adaleti tedbirlerinin “dönüştürücü kapasitesi”nden⁸⁸ bahsederken, Wendy Lambourne da geçiş dönemi adaletinin, nasıl “dönüştürücü adalet”⁸⁹ olarak yeniden kavramsallaştırılabileceği üzerinde durur. Buna göre geçiş dönemi adaleti yeniden, hem geçişi mümkün kılan hem de ona eşlik eden bir söylem ve pratik olarak değerlendirilebilirse, yönlendirmesinde daha proaktif olabilir. Tek bir amacın, geçmiş adaletsizliği telafi etmenin peşinden koşmak yerine geçiş dönemi adaleti, hasarın ve adaletsizliğin altında yatan yapısal meselelere yönelen toplumsal, siyasi ve ekonomik değişimi başlatarak daha esaslı bir adaleti garanti edebilir.

Geniş adalet gündemi ile ortaya çıkacak sağlıklı bir geçiş dönemi adaleti modeli, hasar silsilesini çözümleyerek geçiş dönemi adaleti ve diğer adalet tedbirlerinin de hedefi olabilir. Adaletsizlik yaratan durumları daha geniş bir yelpazede değerlendirmek, telafi edilmesi gerekebilecek daha farklı zararların kabul edilmesini sağlayabilir -geçiş dönemi adaletinin fiziksel zarara odaklanan geleneksel odağından, sosyoekonomik, “kültürel” ve kuşaklararası zararların önemini tanımaya geçmek gibi.⁹⁰

Geçiş dönemi adaletinin, bugüncü ve doğrusal zamanlı odağını yerinden oynatmak, aynı zamanda, adalet modelinin “geçmiş” hasarlara daha girift ve ayrıntılı yaklaşımını önermeyi kolaylaştıracaktır. Bu hasarların süregelen yankılarını kabul etmek, tarihî zararların doğasını kuramsallaştırmaya yol açacaktır. Etkilenmiş aile ve toplumlarda travmanın bir kuşaktan öbürüne geçişi, mevcut kabuller üzerine inşa edilecek olursa, bu tarihî adaletsizliklerin değinilmemiş özellikleri konusunda daha fazla soruşturma yapmayı mümkün kılacaktır. Bu adaletsizlikler sadece, zarara neden oldukları günlerdeki gibi devam mı ediyor, yoksa zamanla artıyor mu, yoksa zaman geçtiği halde süregelmeleri ve toplumun bunları kabul edip tepki vermeye çalışmaması, bunların doğasını mı değiştiriyor?

Ayrıca, daha kapsayıcı bir yaklaşım yeni pratik müdahalelere de yol açabilir. Yani eğer geçiş dönemi adaleti süreçleri uzatılıp geçmişteki zulmün yaygın tarihine cevap verirse, kapsamları sadece geçici olarak geniş tutulur. Belli bir süre için işleyecek belli mekanizmaların kurulmasına odaklanmak yerine, yapısal adaletsizliğe kapsamlı yanıt verecek halihazırdaki ve uzun vadeli müdahalelere vurgu yapılabilir.⁹¹ Bu tür yaklaşımlar özellikle adaletsizliklerin çok uzun sürdüğü yerleşimci sömürgelerde kullanılabilir. Bu arada, Jung’un dikkat çektiği gibi, özür gibi, hakikat komisyonları gibi tekil girişimler, geçmişi tamamen telafi edecek daha kapsamlı programlar içine

⁸⁸ Jung, 6 numaralı dipnot.

⁸⁹ Lambourne, 13 numaralı dipnot.

⁹⁰ Jung, 6 numaralı dipnot; Meister, 28 numaralı dipnot.

⁹¹ Arthur, 16 numaralı dipnot.

yerleştirilmelidir.⁹² Burada hâlâ kritik olan, bunların sadece Batılı çerçeveler içinde düşünülmemesi, dünyaya yerli bakış açıları ile sunulmaları ve eşitsiz kurumsal çerçeveyi dönüştürmesidir ki bunlar bugüne kadar sorgulanmamıştır.⁹³

Sonuç

Gösterdiğimiz gibi, yerleşimci sömürgelerin gündelik gerçekleri, geçiş dönemi adaletinden daha fazla bir şeyler talep etmektedir. Bu gerçeklikler, yerli halklara tanınan bağımsızlığın ve “istisnacı”lığın inkârında tecelli eden yapısal ve kalıcı adaletsizlikleri daha esaslı bir biçimde tanımak ve bunlara yönelmek için bu alandaki çalışmalara duyulan ihtiyacı ön plana daha çıkarır. Bu açıdan yerleşimci sömürgecilik kuramı, yerleşimci sömürgeciliğin başlangıcına ve süregelen yerleşimci sömürgeci oluşumların yapısal adaletsizliklerine (ve içerdikleri şiddete) dikkat çeker. Görünürdeki çekimsiz Batılı kavramlar sömürge tarihinin altını çizerek, geçiş dönemi adaletinin şimdiki, özellikle de, yapısal hasara angaje olmaktadır başarısızlığını aydınlatılabilir; ki bu sadece sömürgecilik-sonrası ve yerleşimci sömürgeci devletleri için değil, aynı zamanda çatışma sonrası bağlamlarda da geçerlidir.

Latin Amerika ve Doğu Avrupa’daki geçiş dönemi adaletinin ilk gündemini belirleyen kurumsal reform, şimdi, tekrar geçmişin üzerine gitmenin bütünsel bir unsuru olarak ön plana çıkarılabilir. Yerleşimci sömürgeci hasarlarına, geçiş dönemi adaleti ve yerleşimci sömürgeci açılarından yaklaşmak, hem yerli hem de yerli olmayan çerçevelerle bilgilendirilerek ve uzun ve kısa vadeli hasar için yapısal değişimin peşinden giderek kapsamlı tarihsel adaletsizliği gidermenin yeni yollarını ortaya koyabilir.

Geçiş dönemi adaleti için geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki sürekliliğe dayalı ve hem bugünkü hem de geçmişteki yapısal adaletsizliği ayırt eden yeni bir adalet modeli öneriyoruz. Bu model geçiş dönemi adaletinin, hukuka dayalı bir program olmasının gücünden ve yerleşimci sömürgecilik kuramının geçmiş ve bugün arasındaki sürekliliği aydınlatması ile Avustralya gibi yerleşimci sömürgeci toplumlarda yerleşimci sömürgeciliğin hâlâ süregelmesinden kaynaklanıyor. Bu zenginleştirilmiş geçiş dönemi adaleti modeli, yapısal adaletin önemini, değişimi başlatmada hukukun rolünü ve geleneksel adalet tepkilerinin genellikle ihmal ettiği yapısal adaleti temel dayanak olarak alıyor.

Tarihî ve yapısal adaletsizliğin önemsizleştirilip itibarsızlaştırılma riski taşıdığı yerleşimci sömürge devletlerde, yerli halklara verilen zararların yeni şekillerde kavramsallaştırılması ve bunlara tepki verilmesi, adaletsiz ilişkilerden adaletli ilişkilere geçiş için şarttır. Zenginleştirilmiş bir geçiş dönemi adaleti, sömürgeci zararın daha iyi anlaşılmasını, dolayısıyla kavramsal ve pratik yaklaşımların yerleşimci sömürgeci, sömürgecilik-sonrası ve hatta, çatışma sonrası toplumlardaki ısrarla süren yapısal adaletsizliğe daha esaslı olarak tepki vermesini sağlayabilir. Böyle bir yaklaşım, hasarların onarılmasını mümkün kılacağı gibi daha adil bir geleceğin temellerini de atabilir.

***

⁹² Jung, 6 numaralı dipnot.

⁹³ İlgili bir tartışma için bkz., Mark Rifkin, “Indigenizing Agamben: Rethinking Sovereignty in Light of the ‘Peculiar’ Status of Native Peoples,” *Cultural Critique* 7 (2009): 88–124; Black, McVeigh ve Johnstone, 12 numaralı dipnot; Birch, 80 numaralı dipnot.